

ONTMOETING VAN ROTTERDAMSE WALVISVAARDERS EN RUSSEN OP SPITSBERGEN IN 1732

DOOR C. DE JONG

TIJDENS de uitoefening van de walvis- en robbevangst in de Noordelijke IJszee in de 17de en 18de eeuw kwamen Nederlandse walvisvaarders somtijds in botsing met lieden van andere naties. Deze waren te onderscheiden in: 1. andere Westerse naties op hetzelfde culturele peil als de Nederlanders, met name Britten, Duitsers, Denen, Fransen en in de 18de eeuw Noord-Amerikanen, en 2. naties op een lager cultuurpeil, met name Inuit (vroeger Eskimo's genoemd) op Groenland en Russen op Spitsbergen en misschien Nova Zembla. Westerlingen waren gewoonlijk tegen elkaar opgewassen, zodat geen der partijen blijvend de overhand kreeg. Inuit en Russen waren echter dikwijls niet opgewassen tegen fors optreden van talrijker en zwaar gewapende Westerlingen, onder wie Nederlanders, en moesten daarom meermalen het veld ruimen.

Eén zo'n vooral tussen Nederlandse walvisvaarders en Russische jagers op Spitsbergen had plaats in 1732 en betreft Rotterdamse schepen.

Rotterdam nam vanouds met ijver deel aan de arctische vaart. De deelname van Rotterdam blijkt uit de onderstaande tabel:

1732	<i>vaart beoosten Groenland</i>	<i>vaart naar Straat Davis</i>	<i>totaal</i>
geheel Nederland	39	137	176
Rotterdam	6	9	15
Amsterdam	11	81	92

In 1732 was de walvisvaart van Rotterdam in een dalende fase; deze stad heeft steeds naar verhouding minder aandeel in de vaart naar Straat Davis bewesten Groenland genomen dan Amsterdam en de Zaanstreek.

Hoewel de Europese walvislandstations op Spitsbergen en Jan Mayen-eiland omstreeks 1670 alle verlaten waren wegens het staken van de onrendabele kustwalvisvangst¹⁾, deden Europese, waaronder Nederlandse, walvisschepen van tijd tot tijd de

westkust van Spitsbergen aan om daar vers water en verse salade tegen scheurbuik te halen en om robben, walrussen en landwild, vooral rendieren, te jagen. De Engelse schrijver Henry Elking beschuldigde in 1722 Engelse commandeurs, dat zij tussen 1690 en '99 te veel op rendieren op Spitsbergen hadden gejaagd en de walvisvangst hadden verwaarloosd, zodat deze verlies leverde en de rederij moest worden gelijkwideerd²).

Onder de Rotterdamse walvisschepen, welke in 1732 naar de Poolzee voeren, waren er minstens drie die West-Spitsbergen aandeden. Zij heetten 'de Bonte Walvisch' van de reders Jean en Paul Charron onder commandeur Pieter van Dam, 'de Juffrouwen Cornelia en Margareta' van de reder Anthony van Vollenhoven onder commandeur Ary Pietersz Visser, en een schip van Hendrik Brakel onder commandeur Dirk Pietersz van der Velde. Het naslagwerk van Gerret van Sante, *Alphabetische Naam-Lyst van alle de Groenlandsche en Straat-Davissche Commandeurs* (enz.) Haarlem 1770, licht ons in over de reders en de vangsten van Nederlandse commandeurs - niet over hun woonplaats.

Pieter van Dam, woonachtig in Krimpen aan de Lek, maakte in 1715 tot 1733 negentien reizen naar de zee beoosten Groenland, alle voor Jean en Paul Charron. Hij bracht in totaal 2608 vaten spek, afkomstig van 66 walvissen en misschien enige robben en walrussen thuis; dat is 3,47 vis en 137,3 vat spek per reis, een zeer behoorlijk gemiddelde. Hij verloor eenmaal zijn schip, in 1731, vermoedelijk in het drijfij³).

Ary Pietersz Visser, woonachtig te Delfshaven, voer in 1715 tot 1752 voor drie rederijen, een in Amsterdam en twee in Rotterdam. Hij deed in totaal 37 reizen beoosten Groenland, waarvan 15 voor Anthony van Vollenhoven. In 1732 volbracht hij zijn laatste reis voor deze Rotterdamse reder. Hij bracht in totaal 5615 vaten spek thuis, afkomstig van 137½ walvissen en enige robben en walrussen; dat is gemiddeld 3,71 vis en 151,8 vat spek per reis. Hij verloor geen schip⁴).

Bij de ontmoeting van Nederlanders en Russen in 1732 wordt nog een derde commandeur vermeld. Hij was Dirk Pietersz van der Velde, lid van een bekend commandeursgeslacht, in Rotterdam gevestigd in de 17de en 18de eeuw. Hij maakte in 1708 tot 1733 25 reizen beoosten Groenland en voer in 1729-33 voor reder Hendrik Brakel te Rotterdam. Hij was veel minder fortuinlijk dan Van Dam en Visser, hij keerde in 1712 terug met een ontmast schip zonder vangst, in 1709, 1710, 1719, 1726,

1728, 1729, 1730 en 1733 'schoon', d.w.z. zonder vangst en in 1731 verloor hij zijn schip. Hij ving in totaal 2166 vat spek, afkomstig van 48 $\frac{1}{2}$ vis en misschien enige robben en walrussen; dat is 1,94 vis en 86,3 vat spek per reis⁵).

Van geen der drie commandeurs vermeldt G. van Sante reizen naar Straat Davis.

Opvarenden van de schepen van Pieter van Dam en Ary Visser verklaarden op 28 december 1733 gezamenlijk aan notaris Jacob de Bergh te Rotterdam⁶), dat zij op 10 juli 1732 in de Klokbaai (in het Engels Bell Sound), een diepe fjord aan de Westkust van Spitsbergen, voor anker lagen en dat van elk schip twee sloepen met volk - vermoedelijk omstreeks dertig eters - naar de noordoever van de baai zijn geroeid om 'reeën' - d.z. rendieren - te jagen. Zij deden dat ongetwijfeld met snaphanen of musketten. De rendieren werden geschoten om hun smakelijk vlees, hoger gewaardeerd dan vlees van walvissen, robben en zeevogels, om de huid en het gewei. Het jachtgezelschap kwam aan de door hen genoemde 'Drooge Revier' aan de noordkust, blijkbaar dezelfde als de 'Ondiepe Rivier' op de landkaart van S. Muller Fzn.⁷), en vond daar verspreid liggende een verroeste, ongeladen snaphaan, een kleine walruslens, een kleine harpoen en een kleine bijl, alle zeer verroest, en tenslotte als betere vondst een hoop walruspek, stijf bevroren, en een hoop walrustanden, d.z. de twee lange hoektanden van de manlijke walrus.

De Nederlanders verklaarden aan de notaris, dat zij bij deze waardevolle jachtbuit geen teken van eigenaren, geen mensen, hutten, tenten en vaartuigen gezien hadden en daarom geconcludeerd hadden, dat de eigenaren vertrokken of gestorven waren. Volgens het gewoonterecht der Noordpoolstreken mochten zij het gevondene als goede vondst voor hen beschouwen wegens het grote risico van verlies van deze buit: beter iemand dan niemand mocht zich deze vondst toeëigenen. Zij hakten een deel van het spek los, voor zover dat niet verrot was, en brachten het met de tanden en andere gevonden zaken aan boord.

Op 13 juli keerde een gezelschap Nederlanders terug en laadde de rest in hun sloepen. De vondst leverde in totaal op: 20 'quardeelen' spek⁸), ruim 200 walrustanden en ruim 50 'schachten' van walruslensen, of anders walruspenissen, de laatste gebruikt voor schachten van sledehondezweepen. De vondst werd naderhand gelijk op tussen de twee schepen verdeeld. Het is mogelijk, dat zij in compagnie visten, dat wil zeggen dat de commandeurs hadden afgesproken om samen te vissen en te

jagen en de buit gelijk op te delen. Zulke compagnieschappen werden tijdens de vangst dikwijls door bevriende commandeurs gesloten.

Het gezelschap had evenwel zes uur op het strand moeten wachten tot de wind verminderd was en hen toegelaten had om naar boord terug te roeien. Onverwachts hadden de Nederlanders langs het strand drie vreemde mannen zien naderen, even later gevolgd door vier anderen, vermoedelijk achter elkaar lopende, tegen de achtergrond van de kale, boomloze, steenachtige kust met hier en daar nog wintersneeuw en daarachter de grimmige bergen met blinkende gletsjers van het hoofdeiland Spitsbergen. De zeven vreemdelingen waren, naar ik vermoed, gekleed in jas en broek van ruig dierevel met hoge laarzen en bontmuts, een snaphaan over de schouder en zwaar behaard en gebaard. Zij waren stellig geen Nederlanders en geen West-Europeanen. Zij bleken Russen te zijn.

Sinds omstreeks 1700 jaagden Russen op Spitsbergen op walvissen, robben, walrussen en landpelsdieren, namelijk rendieren, vossen en beren⁹). Sommigen van hen bouwden een hut van drijfhout en stenen en brachten de winter op Spitsbergen door. Weliswaar waren walvissen en robben in dat jaargetijde schaars wegens het ijs aan de kust, maar landpelsdieren waren talrijk en leverden mooi dik winterbont. In de 17de eeuw hebben Britten en Nederlanders op Spitsbergen overwinterd. Men weet van de geslaagde overwintering door acht Engelsen in 1630/31, die daar per vergissing waren achtergelaten, en van de geslaagde overwintering door zeven Nederlanders in 1633/34, die op voorstel van de Noordsche Compagnie te Smerenburg op het eiland Amsterdam achterbleven. Maar de zeven Nederlanders, die volgens het plan der Noordsche Compagnie in 1633/34 op Jan Mayen overwinterden en de zeven anderen, die in 1634/35 wederom te Smerenburg overwinterden, overleden allen door scheurbuik en daarna zagen West-Europeanen van overwintering af¹⁰). De Russen lieten zich echter niet afschrikken en trotseerden de koude en duisternis van de lange Poolwinter. De zoëven genoemde Russen waren zeven in getal, evenals de Nederlandse overwinteraars; blijkbaar beschouwde men dat aantal als geluksgetal voor een behouden overwintering¹¹).

De Nederlanders verklaarden bij de notaris, dat de vreemdelingen en zij elkaar beleefd groetten, dat zij brood met kaas en een zoopje jenever aanboden, hetgeen sommige Russen graag aannamen, dat zij elkaar niet konden verstaan, dat geen der

Russen te kennen gaf eigenaar van het walrusspek in de sloepen te zijn en dat zij vriendelijk afscheid van elkaar namen, waarbij de Russen weer hun mutsen afnamen.

Het lijkt dus op een onschuldige, vriendelijke ontmoeting, maar de Russen dachten daarover anders dan de Nederlanders. Dat blijkt uit de boze diplomatieke nota, welke graaf Golowkin, de Russische gezant van keizerin Anna (1730-'40), gedateerd 11 januari 1734 aan de Staten-Generaal heeft overhandigd. Volgens deze nota hadden de Russen met gebarentaal beduid, dat zij eigenaren van de jachtbuit waren en hadden zij gewezen naar hun hut en hun sloep in de nabijheid, maar de Nederlanders hadden gedreigd hen dood te maken en zich de buit der Russen toegeëigend. De Russen hadden een brief met klachten overhandigd aan de bovengenoemde commandeur Dirk Pietersz van der Velde, een stadgenoot van Van Dam en Visser, toen deze korte tijd later in de Klokbaai vertoefde, en zij hadden waarschijnlijk na hun aankomst in hun basis te Archangel in Noord-Rusland bezwaar ingediend bij de plaatselijke autoriteiten. Dezen hadden de aanklacht naar de regering te Sint Pietersburg gezonden en in de hoofdstad had men de Russische gezant in Den Haag opgedragen om formeel bij de Staten-Generaal te protesteren en schadevergoeding voor het gedupeerde zevental te eisen. De nota was op hoge toon gesteld¹²).

In tegenstelling tot de notariële verklaring was de nota van graaf Golowkin dramatisch van toon. De zeven Russen zouden met de dood zijn gedreigd en na de brutale roof van hun jachtbuit in deplorabele toestand zijn achtergebleven. Men moet hun verklaring echter met enig zout aanvaarden. De Nederlanders hebben, naar ik vermoed, gedaan of zij niets van de gebaren der Russen begrepen en de laatstgenoemden hebben daarna berust in het optreden der Nederlanders en zijn vriendelijk gebleven, omdat zij zich tegenover een veel talrijker en gewapend gezelschap bevonden.

Golowkin stelde de waarde van de jachtbuit op 1100 roebel en van de snaphaan of haakbus op 5 roebel; hij zweeg over andere door de Nederlanders gevonden jachtgereedschappen, maar vroeg ook vergoeding van de aanzienlijke kosten, welke zijn regering had moeten maken om de schuldigen van het misdrijf te Rotterdam op te sporen.

De Staten-Generaal hebben op 13 januari 1734 de boze nota overhandigd aan de Gedeputeerden van het gewest Holland in hun midden om de zaak verder te behandelen. Dezen zonden de

nota naar de Burgemeesters van Rotterdam, die de reders der twee betrokken schepen om inlichting over de zaak vroegen. De reders stuurden de boven aangehaalde notariële verklaring van bemanningsleden van hun schepen en een uittreksel uit het scheepsjournaal van Ary Visser, dat door mij niet gevonden is. De reders wezen formeel alle aansprakelijkheid jegens de Russen voor het toeëigenen van de jachtbuit door hun bemanningen af. Toch waren zij vermoedelijk verlegen met het optreden van hun bemanningen, want zij hadden reeds naar een schikking gezocht. Zij meldden, dat zij een zekere kapitein Rigo te Amsterdam - misschien een zeeman die geregeld naar Rusland voer - in de arm hadden genomen om de zaak met de benadeelde Russen te schikken, maar dat deze bemiddelaar wegens zijn buitensporig hoge kostendeclaraties door hen was afgedankt. Zij toonden zich bereid om de zaak aan een uitspraak van arbiters te onderwerpen, hetzij walvisreders of kooplieden te Amsterdam, hetzij commissarissen van het Hof van Holland of van de Hoge Raad¹³).

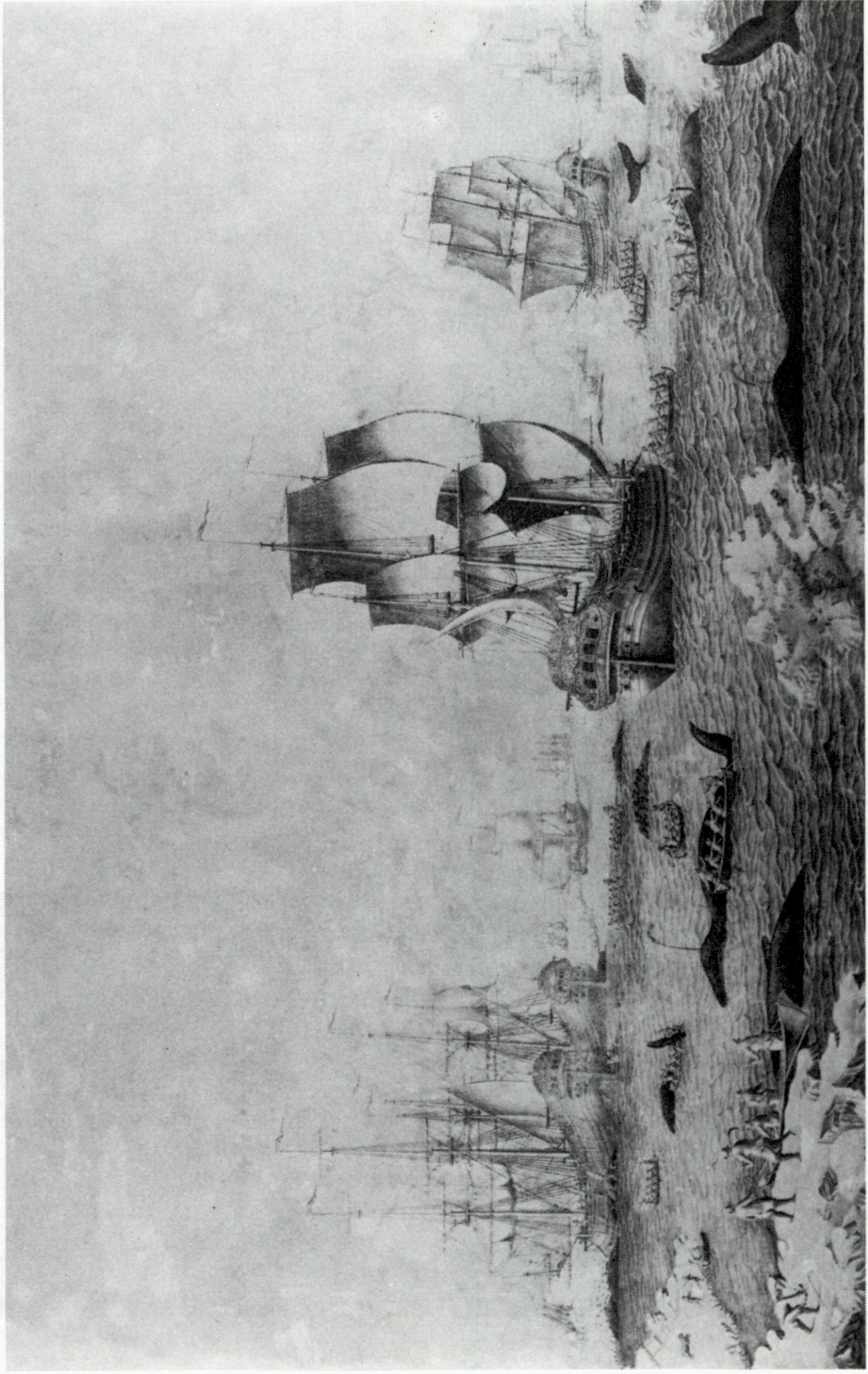
Dit bericht werd aan de Staten-Generaal doorgegeven en dezen stelden graaf Golowkin op de hoogte. Er verliep weer enige tijd, waarin nog enige nota's zijn gewisseld. De zaak was niet belangrijk genoeg om er een diplomatieke kwestie van te maken. In hun antwoord op een missive van Golowkin d.d. 23 oktober 1737 hebben de Staten-Generaal hem op 22 november 1737 arbitrage aangeboden, maar voegden er aan toe, dat de arbitrage in Nederland moest plaatsvinden en dat zij de Rotterdamse reders niet tot arbitrage konden dwingen¹⁴).

Graaf Golowkin heeft vermoedelijk arbitrage in Nederland aanvaard om de benadeelde Russen eindelijk na vijf jaar schadevergoeding te bezorgen. Daarmede is het incident waarschijnlijk diplomatiek gesloten, want het wordt niet meer in de Resolutiën der Staten-Generaal vermeld.

De verleiding om zich de vondst op het verlaten strand van Spitsbergen toe te eigenen, was voor de Rotterdamse walvisvaarders groot, maar ik hoop voor de moedige Russische overwinteraars, dat zij een passende schadevergoeding hebben ontvangen.

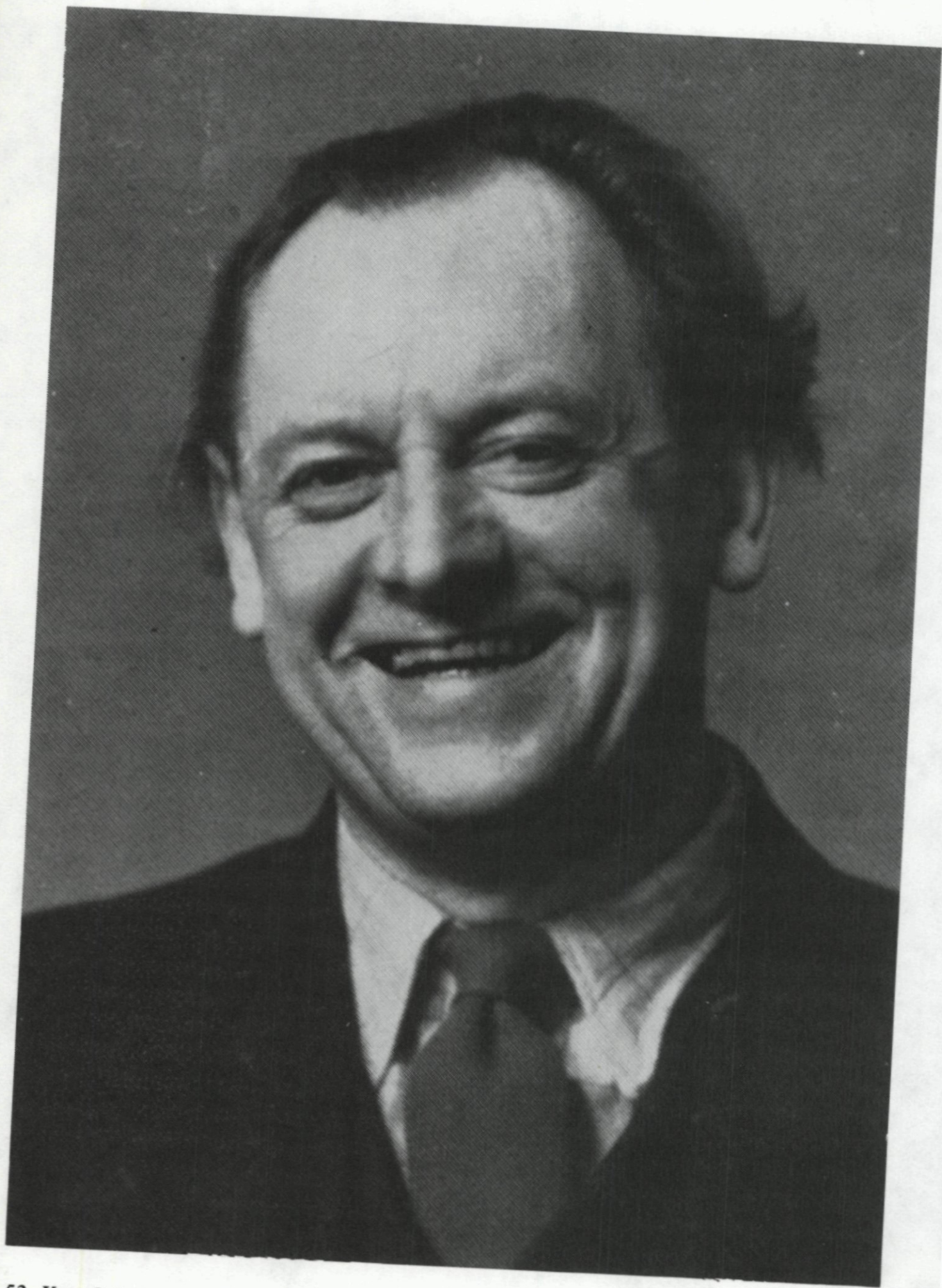
NOTEN

- 1) C. de Jong, *Geschiedenis van de oude Nederlandse walvisvaart*, deel 2, Pretoria 1978, blz. 11-12.
- 2) Henry Elking, *A view of the Greenland trade and whale-fishery, with the national and private advantages thereof*, Londen 1722.
- 3) G. van Sante, *Alphabetische Naam-Lyst*, blz. 152.
- 4) Ibidem, blz. 7.
- 5) Ibidem, blz. 42.
- 6) GAR, not. prot. 2119/369 blz. 786 e.v. Met 'Groenland' bedoelde men destijds dikwijls ook Spitsbergen.
- 7) S. Muller Fzn., *Geschiedenis der Noordsche Compagnie*, Utrecht 1874, bijlage: kaart van Spitsbergen.
- 8) Gewoonlijk werd de benaming 'quardeel' of 'kwarteel' gebruikt om een vat traan van 12 steekan à 16 mengelen (dat is een vat van 232,8 liter inhoud) aan te duiden. Maar somtijds werd 'quardeel' gebezigd om een vat spek aan te duiden, zoals blijktbaar in de onderhavige notariële verklaring. Een vat walvis-, walrus- of robbespek leverde gemiddeld ongeveer 1½ kwarteel traan.
- 9) Andrew C.O'Dell, *The Scandinavian world*, Longmans, Green & Co., Londen enz. 1957, blz. 279-280: 'For some time about 1720, Russians from round the White Sea trapped fur animals while living in the (Spitsbergen) archipelago, which they called Grumant (Groenland), during the winter; before this the first successful wintering had been by eight Englishmen accidentally marooned in 1630-'31'.
- 10) C. de Jong, *Geschiedenis van de oude Nederlandse walvisvaart*, deel 1, Pretoria 1972, blz. 198-200.
- 11) O'Dell, t.a.p. (noot 9), blz. 280: 'Before the close of the 18th century Norwegian trappers were supplanting the Russians'. Hij geeft geen verklaring.
- 12) Resolutiën Staten-Generaal 13 januari 1734.
- 13) Brief van Burgemeesters van Rotterdam aan de Staten van Holland d.d. 4 februari 1734; Resolutiën Staten-Generaal 10 februari 1734.
- 14) Resolutiën Staten-Generaal 22 november 1737.

51. 'Walvisvaarders in bedrijf'; in het midden de 'Faam', links het 'Bonte Kalf' en de '(Vergulde) Walvis'; foto naar een penschilderij van R. van Salm, collectie Historisch Museum Rotterdam.

52. Kurt Schwitters (1887-1948).